

Her fra egnen

af Flemming Skipper

Om Bertel Budtz Müller og Aksel Sandemose. Og om Thy og Mors.

Så gode venner var de vist, forfatterne Bertel Budtz Müller (1890-1946) og Aksel Sandemose (1899-1965). Men de var også henholdsvis thybo og morskbo. Det kan jo let komplicere det hele.

Budtz Müller var flittig ved skrivemaskinen, hvor det ene skuespilmanuskript efter det andet blev skrevet ud. Det var langt fra alle, det lykkedes ham at få placeret på de skrå brædder. Han havde endda oprettet eget teater. Kastede sig siden ud i en endnu længere række af historier fra Thy, hvor han ikke havde besvær med at trække personer og hændelser ud af selv den mindste lokalitet. Skrevet med lune og af stor underholdningsværdi. Jo, der var noget særligt ved thyboer!

Bertel Budtz Müller er født i Viborg og opvokset i Thisted. Skuespilforfatter og fremsynet teaterleder i København med revolutionære tilbøjeligheder i de unge år. Men – først og fremmest – en stor historiefortæller. Det er som sådan, vi ser ham til venstre på tegneren Ivan Opffers skitseblok i 1930'erne. Til højre den færdige tegning af thybohistoriernes forfatter og indlemmet i tegnerens lange række af »kendte danskere« i det 20. århundrede. På Lokalthistorisk Arkiv er en bog om Bertel Budtz Müller under forberedelse med vægt på hans betydning i samtidens politiske og kulturelle liv. Foto: Lokalthistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Thybohistorierne blev først offentliggjort i de større aviser og siden samlet i tykke bøger med stor læserappel langt op i nutiden. Det var dem, der gav brødet på bordet sammen med de mange artikler og kronikker i københavnerpressen og de store provinsaviser om »landet mod nordvest«. Rene lovprisninger om det fjerne og for de fleste ukendte Nordvestjylland. Et ægte udtryk for lokalpatriotisme. Sådan blev det fremhævet.

Onsdag 24. juli 1939 har Budtz Müller en kronik i *Social-Demokraten*, og nu gælder det *Morsingerne* og *deres ø*. Efter den nordvestjyske trafikudbygning med broer og veje var der skabt nye muligheder for det driftige erhvervsliv på Mors samt åbnet for, hvad

der blev kaldt »det ferierende og rejsende Danmark«. De skulle ifølge thyboen Budtz Müller være forbedrede på at blive mødt af folk, der tidligere havde haft nok i sig selv, »rig som øen jo er«. De brød sig ikke om at skulle dele handel og erhverv med andre. Sådant var det med øboer – de udviklede en særlig identitet. Morsingboerne havde at handle i deres egne byer, først og fremmest i det »ældgamle« Nykøbing. Han erindrede om de mange planer om broer og ruiner af påbegyndte eller projekterede jernbaner. De talte deres eget tydelige sprog!

Morsingboerne var med thyboens ord »stejle og selvbevidste«, der trods færgstedernes og kroernes »velkommen til Mors« ønskede at æde deres egne lam, uden at dele alt for meget med »brødrfolkene« bag sundene: sallingboer og thyboer.

Så er der vennen og kollegaen Aksel Sandemose, født Axel Nielsen og opvokset i Nykøbing Mors. I 1921 skifter han Nielsen ud med Sandemose. Navnet er en mellemting mellem det danske Sandmose og det norske stednavn Sandermosen, hvor han havde slægtninge. Samtidig begynder han at skrive Aksel – angiveligt fordi »x-et« i Axel minder ham om kors og død. Emigrerer i 1930 til Norge. *Flugten fra Jante* er titlen på en af de mange bøger om den danske nordmand fra Nykøbing Mors, der bliver en af de mest omstridte skandinaviske forfattere i det 20. århundrede. I 1950'erne endog på tale som Nobelpris-kandidat.

En flyktning krysser sitt spor fra 1933 er titlen på Aksel Sandemoses roman om lillebyen Jante med dens »jantelov«, der kan være Nykøbing Mors eller et billede på alle småbyer verden over, men som i al fald bringer forfatteren i unåde hos flere generationer morsingboer, der føler sig hængt ud på det groveste. Et gensyn med byen i midten af 60'erne bliver ingen ubetinget succes.

Thyboen Bertel Budtz Müller er ikke fri for at spille med på melodien fra det fornærmede Mors, der finder, at bysbarnet har været ond mod både hjemby og barndom: »*Aksel Sandemose tegner et meget besk billede af det venlige Nykøbing. Han har morsingboens, øboens uomtvistelige talent for at blive krænket. Han løber sig ikke fra sin afstamning.*«

DEN SYGELIGE PATRIOTISME

»Som Bertel Budtz Müller ved, findes der ting, der kun kan omtales med gråd i halsen og et let åndssvagt udtryk, såsom »Skydebrødre«, »Grundtvig«, »Mors dag«, »alle Danmarks småbyer« samt »Roserne i Thisted«. Det er meget farligt at udtrykke sig forståeligt og fornuftigt om disse ting. Folks ønske om at læse noget andet end det, som virkelig står, er så stærkt, at man helst må holde sin mund, hvis man har livet kært. En borger i Nykøbing kan være det roligste menneske i verden. Han kan høre konen rase som en indespærret tiger uden at svare med et ord. Folk kan ringe ham op og overdænge ham med de mest udsøgte skældsord, uden at han siger andet end nå! Men hvis han tror, at nogen har talt nedsættende om Nykøbing og hører, at forbryderen er gået i land ved Næssund, kan han fare tværs over Mors midt om natten i bar skjorte med en økse i den ene hånd og en oplukket barberkniv i den anden med fråde om munden og de frygteligste hyl, så alle mennesker vågner. Ubehersket patriotisme er sygelig. Der er noget galt et sted, når et menneske reagerer ubehersket under sådanne forhold. Jeg vil lade denne side af sagen stå hen – til læsernes egen vurdering.«

Aksel Sandemose 1939.

Et sådant udsagn fra en ven og kollega kalder på et svar. Det kommer i form af en ny kronik i *Social-Demokraten* – et par måneder senere. Aksel Sandemose forklarer i *Morsingbo kontra Thybo*, at han i *En flyktning krysser sitt spor* har skildret en by, han kalder Jante, og som efterhånden er blevet kendt og diskuteret på ni sprog og i bl.a. USA fået en fin modtagelse. Visse ting, som er blevet berettet i Jante-bogen, har skabt »legende« om, at han talte nedsættende om Nykøbing, idet man »groft firkantet og uden videre« går ud fra, at Jante dækker Nykøbing på Mors: »*Naturligvis forbeholder jeg mig ret til at sige hvad som helst, jeg måtte mene om byen Nykøbing. Men hvis jeg*

havde ment denne by, ville jeg ikke have ændret dens navn. Jeg er aldrig hensynsfuld i utide.»

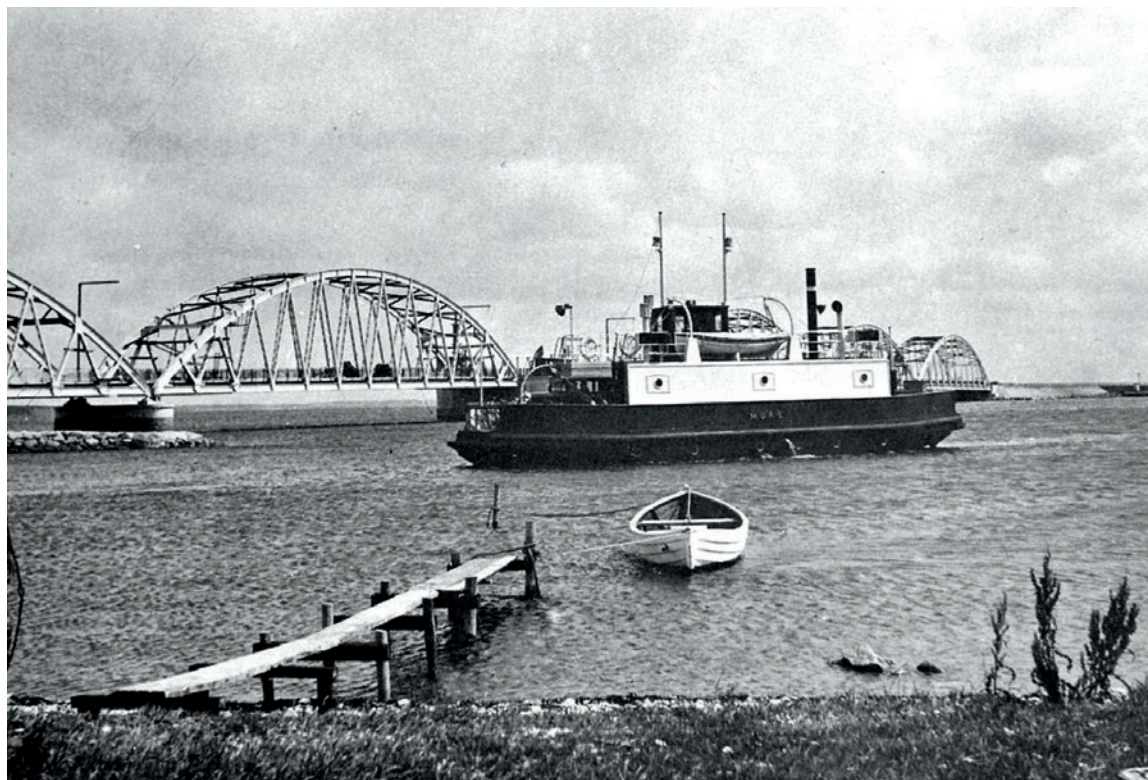
Aksel Sandemose forklarer videre, at han i bogen har behandlet en bestemt tilværelsesform, men hverken et bestemt sted eller en bestemt befolkning: »At man derimod i litteraturen anvender en bestemt ramme, er den enkle følge af, at i al fald ikke jeg kan anlægge byer på månen. Jante og Nykøbing er den samme by, så længe det gælder omridsene, naturen, de døde ting. Menneskene kan man lige så godt henføre til Ribe eller Arendal.»

Aksel Sandemose understreger, at det ikke er Budtz Müllers skyld, at så mange mennesker ikke

kan læse eller at lige så mange forfalsker det, de læser. Men det er hans fejl, at han godkender en vulgær og gammel misforståelse: »Han har selv skrevet bøger, som med ond vilje kan fortolkes værre end mine.»

Kalder dette udsagn på et gensvar? Det gør det. Og her giver thyboen morsingboen en undskyldning for den »vulgære« misforståelse, at Sandemose har været uvenlig mod Nykøbing Mors. Han havde selvfølgelig ret i, at Jante ikke sådan kan identificeres:

»Men du skriver, at du først ved at komme bort fra Jante i 20 års alderen traf folk, der kunne tænke! Dette mente jeg stiltfærdigt var en smule uvenligt.

»Vogt dig, Danmark, nu kommer morsingen over broerne!« Sådan lød udgangsreplikken i den kronik, thyboen Bertel Budtz Müller skrev i Social-Demokraten få dage efter Vildsundbroens indvielse i juli 1939. Året forinden var Oddesundbroen blevet taget i brug. Han priste i høje toner betydningen af den nordvestjyske trafikudbygning med broer og veje. Men hvem var morsingerne – eller morsingboerne – når man så dem fra Thy? Det havde han også et bud på. Broindvielsen skete i øvrigt i overværelse af kong Christian X og statsminister Thorvald Stauning. Billedet er fra 1938. Biltrafikken var stigende, og det samme var bilisternes utålmodighed. De glædede sig til at komme over på broen og ikke længere tage til takke med den gamle færge, der ikke var gearret til de »moderne tider«. Foto: Lokalthistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Aksel Sandemose lagde sig i 1933 med *En flyktning krysser sitt spor* (dansk 1938) på kollisionskurs med flere generationer morsingboer. Om byen Jante med egen lov – janteloven. Romanen betragtes i litteraturhistorien som en af de betydeligste i første halvdel af det 20. århundrede som en studie i social undertrykkelse. En af paragrafferne i Sandemoses jantelov lyder: »Du skal ikke tro, at du er noget.« Med tiden smeltede Sandemoses værk og liv sammen til en »myte« bestående af lige dele liv og digtning. Og han blev gjort til statue, anbragt på torvet, i al fald på en Bo Bojesen-tegning i marts 1969 i dagbladet *Politiken* med følgende tekst: »Nykøbing Mors har, om end ikke taget Aksel Sandemose til sit hjerte, så dog inddraget den afdøde forfatter i turistpropagandaen for byen.«

Kilder

Social-Demokraten 25.07 og 04.09 1939.
Politiken 21.03 1969.

Og det kan jeg sige med dobbelt vægt, fordi jeg selv har ar i sjælen efter en ungdom i et grusomt småbymiljø i Thisted. Men jeg kradser mig ikke i arrene mere, holder dem ikke svulne og betændte ved evig selvberøring i erkendelsen af, at det jo kun er i selvforsvar, at disse småsamfund sårer og ofte dræber de, der kan synes at ville sprænge harmonien, at gro ud over de givne rammer og det tilvante. Du har været følt som en kræftsvulst, kære Aksel, ganske som Hamsun har været det i hin triste by Kristiania, som ingen forlader, før han har fået mærker af den.«

De havde fælles udgangspunkt, de to venner, thyboen Bertel Budtz Müller og morsingboen Aksel Sandemose. Det drev dem i forskellig retning. Den ene blev på overfladen og malede med bred pensel et folkelivsbillede frem befolket af mennesker, der kunne nikkes genkendende til. For den anden var det sporet fra barndommens Jante, der krydses igen og igen i romaner om mord, kærlighed og ensomhed – »det eneste, som er værd at skrive om, fordi vi ikke tænker på noget andet,« erklærer han selv.

Det lyder voldsomt. Det er voldsomme sager, Sandemose har i sit forfatterskab. Når man læser ham, bliver tilværelsen pludselig farligere og større. At beskæftige sig med denne danske nordmand er »som at gå ind i et hus med faldlemme i alle værelserne, det er som at stirre mod fjerne horisonter,« som det er blevet beskrevet af en af de mange litteraturforskere, der har forsøgt at kortlægge forfatterens liv og digtning.

Gyldendals Litteraturkalender 1999.

Væth, Johannes: *Sandemose og Offentligheden* 1-2. 2000.